

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Λειτουργικά στην ψαλτική ορολογία λέγονται τα μέλη που απαγγέλουν οι ψάλτες, σε διάλογο με τους ιερείς, κατά την κορυφαία στιγμή της Θείας Ευχαριστίας. Ως αυτόνομες συνθέσεις τα Λειτουργικά περιλαμβάνουν τα Κύριε ελέησον, Παράσχου Κύριε, Πατέρα Υιόν, Έλεον ειρήνης, Και μετά του Πνεύματός Σου, Έχομεν προς τον Κύριον, Άξιον και Δίκαιον, (τμήμα της Θείας Λειτουργίας που ονομάζεται Αγία Αναφορά), Άγιος Άγιος, Σε υμνούμεν, Μεγαλυνάριον Άξιον Εστί.

Οι πρώτες έντυπες μουσικές εκδόσεις παραδίδουν ως μελισματικές μελωδίες, όσον αφορά τα Λειτουργικά, μόνο το «Αγαπήσω σε Κύριε η ισχύς μου» που ψάλλεται στα αρχιερατικά συλλείτουργα κατά τον ασπασμόν, από δε την λειτουργία του Μ.Βασιλείου τα αργά «Άγιος Άγιος» και το «Σε υμνούμεν» και όχι τις άλλες απαντήσεις του χορού των ψαλτών.

Σύμφωνα με την διασωθείσα αρχαία εκκλησιαστική μουσική παράδοση, τα μόνα εν χρήσει «Λειτουργικά» εψάλλοντο με μία πολύ απλή μελωδία, τη γνωστή μας «Εμμελή απαγγελία» κάνοντας χρήση ενός τετραχόρδου με κλιτόν. Το κλιτόν συνεχίζει και σήμερα να υφίσταται στις εκφωνήσεις των ιερέων, στον Απόστολο, στο Ευαγγέλιο, σε πολλά άλλα αναγνώσματα της Καινής Διαθήκης κτλ.¹

Στον Πατριαρχικό Ναό της Κωνσταντινουπόλεως, μέχρι την εποχή κατά την οποία Πρωτοψάλτης εχηματίσε ο Μεγαλοπρεπής Ιάκωβος Ναυπλιώτης (1911-1926) εψάλλοντο μόνο τα Λειτουργικά που αναφέρονται στις σελίδες 129-130 του παρόντος βιβλίου με το «Άξιον Εστί» σε ήχο δεύτερο το λεγόμενο «συνειθισμένο», μέλος αρχαίο σε μεταγραφή του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου (+1822).

Η νέα παρασημαντική μουσική γραφή του 1814 με τον αναλυτικό της χαρακτήρα, δίνει την ευκαιρία καταγραφής και της τελευταίας μουσικής λεπτομέρειας μιάς μελωδίας. Εκτός από την μεταγραφή των αρχαίων μαθημάτων στη νέα μουσική γραφή κατεγράφησαν αρκετές μελωδίες που εψάλλοντο από μνήμης, ασφαλώς δε και μελωδίες λειτουργικών τα οποία εχρησιμοποιούντο έξω από τον Πατριαρχικό Ναό.

Μετά την μεταρρύθμιση εμφανίζονται τα Λειτουργικά Ονουφρίου του Βυζαντίου σε ήχο δεύτερο και του Γεράσιμου Καννελίδη στους ήχους πλάγιο του πρώτου και πλάγιο του τετάρτου, ενώ η ανάπτυξη και μελοποίηση των μελωδιών αυτών σε όλους τους ήχους θα φθάσει στο αποκορύφωμά της

¹ Δείγματα εμμελούς απαγγελίας μπορεί να βρεί ο Ιεροψάλτης στα ημέτερα βιβλία «ΜΟΥΣΙΚΟ ΤΡΙΠΤΥΧΟ» των ιερών ακολουθιών Βάπτισης, Γάμου και Νεκρωσίμου Ακολουθίας, τονισμένα από τον Ιάκωβο Ναυπλιώτη και στον «ΑΚΑΘΙΣΤΟ ΎΜΝΟ» τονισμένα από τον σπουδαίο μουσικοδιδάσκαλο Θεοδόσιο Γεωργιάδη.

κατά τον εικοστό αιώνα από τους ψάλτες κυρίως της Κωνσταντινουπόλεως και της Θεσσαλονίκης.

Στη σημερινή εποχή πολλές νέες μελωδίες των λειτουργικών που αναπτύχθηκαν, θεωρούνται « παραδοσιακές» συνθέσεις, αφού μεταφέρονται και συνεχώς εξελίσσονται, έστω και αν κάποιες από αυτές έχουν γραφεί σε ήχους της εξωτερικής μουσικής παράδοσης. Άσχετα με το κατά πόσο ο όρος « παράδοση» υφίσταται ή έχει χάσει το ειδικό βάρος του όπως ορισμένοι διατείνονται, εμείς πιστεύουμε ότι η ψαλτική πρακτική ξέρει να επιλέγει τα σωστά στοιχεία της τέχνης, ενώ τα υπόλοιπα τα απορρίπτει. Ο ψάλτης λοιπόν με το αλάθητο κριτήριό του θα κρίνει για την αξία ή όχι των προτεινόμενων μουσικών μελών.

Για τη σωστή μουσική παρουσίαση των λειτουργικών απαιτείται η ορθή ανταπόκριση του κλήρου. Ο κληρικός είναι υποχρεωμένος να γνωρίζει αρκετά στοιχεία και στους οκτώ ήχους, να έχει εντρυφήσει στην κατά το «κλίτσιο» μέλος εκφώνηση, τόσο στη βάση όσο και στις κορυφές των τετραχόρδων ή των πενταχόρδων, τουλάχιστον, των ήχων.

Για τον πρώτο ήχο οι εκφωνήσεις μπορεί να γίνονται είτε στη βάση του ήχου (φθόγγος Πα) είτε στον φθόγγο Δι.

Στον δεύτερο ήχο στον φθόγγο Δι, ενώ στον δευτερόπρωτο στον άνω Πα, με ενδιάμεσες πτώσεις στον Δι.

Στον τρίτο ήχο στον φθόγγο Γα, με ελάχιστες προσεγγίσεις στον άνω Νη.

Στον τέταρτο (λέγετο) στον φθόγγο Βου, ενώ στον « Άγια» στον Δι.

Στον πλάγιο του πρώτου στη βάση του ήχου(φθόγγος Πα), στον Κε,

η στον άνω Πα, ενώ στον εναρμόνιο τρόπο, στον φθόγγο Ζω.

Στον πλάγιο του δευτέρου στον φθόγγο Κε, η στον άνω Πα, ενώ στον ΝΕΝΑΝΩ τρόπο στον φθόγγο Δι.

Στον βαρύ επτάφωνο στον άνω Ζω, στον τετράφωνο στους φθόγγους Πα ή Γα, ενώ στον πεντάφωνο στους φθόγγους Πα η Δι.

Στον πλάγιο του τετάρτου στον φθόγγο Δι, ή στον άνω Νη.²

Ας έχουν υπ όψιν τους οι Ιερείς ότι οι ευχές από του Ιερού Βήματος αναγινώσκονται μυστικώς. Δεν είναι πρόπον να απαγγέλονται μεγαλοφώνως, συχνά με υπερβολική ένταση της φωνής η οποία πολλαπλασιαζόμενη από την μεγαφωνική εγκατάσταση του Ναού, καλύπτει τον ψάλλοντα προκαλώντας χαρακτηριστική χασμωδία, η οποία πρέπει να αποφεύγεται.

Η ταξινόμηση των Λειτουργικών κατ'ήχον δίνει την ευκαιρία στον ψάλτη να επιλέξει την κατάλληλη σειρά,

² Υπόδειγμα για τις εκφωνήσεις του κλήρου προτείνεται τόσο το ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ του Κωνσταντίνου Ψάχου, έκδοση του 1905 στην Αθήνα, όσο και το ΙΕΡΑΤΙΚΟΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ του Αστερίου Δεβρελή, έκδοση του 1975 στη Θεσσαλονίκη.

λαμβάνοντας υπ' όψιν τον φωνητικό τόνο της εκφώνησης του Διακόνου ή του Ιερέως, τον ήχο στον οποίο είναι τοποθετημένη η εκφώνηση, αλλά και άλλα « τεχνικά» στοιχεία τα οποία είναι διαφορετικά στον κάθε ερμηνευτή.

Θεωρήθηκε ορθότερο να συμπεριληφθούν στο παρόν πόνημα τα ψαλλόμενα στη Θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου, καθώς επίσης και οι Θ.Ωδές που ψάλλονται στις διάφορες εορτές αντί του « Άξιον Εστί» απαλλάσσοντας έτσι τον ψάλτη από τον κόπο να ανατρέχει σε διάφορες μουσικές εκδόσεις προκειμένου να επιλέξει την κατάλληλη για την περίπτωση μελωδία. Από απόψεως τυπικής διάταξης, η Θεία Λειτουργία του Μ. Βασιλείου είναι όμοια με αυτήν του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου. Διαφέρει μόνον, όσον αφορά τις ευχές που αναγιγνώσκονται στο ιερό βήμα και λόγω της εκτάσεως αυτών, τα μετά την εκφώνησιν «τον επινίκιον ύμνον » ψάλλονται εις αργόν μέλος. Εις δε το Εξαιρέτως αντί του «Άξιον εστί» ψάλλεται το «Επί σοι χαίρει, Κεχαριτωμένη.»

Η Θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου τελείται δέκα φορές κατ' έτος.

- Την Α' Ιανουαρίου, εις την μνήμην του Αγίου.
- Και στις πέντε Κυριακές των Νηστειών.
- Στις εορτές των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων, όταν συμπίπτουν εν ημέρα Κυριακή, άλλως την παραμονήν αυτών μετά του Μεγάλου Εσπερινού.
- Τη Αγία και Μεγάλη Πέμπτη και τω Αγίω και Μεγάλω Σαββάτω.

Η επιλογή των προτεινόμενων Λειτουργικών έγινε με πολλή προσοχή και ιδιαίτερη φροντίδα, με βαθεία την αίσθηση του καθήκοντος και της υποχρέωσης να προσφερθούν στην ψαλτική οικογένεια κείμενα απαλλαγμένα από επικίνδυνους νεωτερισμούς, που αλλοιώνουν τη μορφή της γνήσιας μουσικής μας παράδοσης και έκφρασης.

Για την ιστορία είμαι υποχρεωμένος να αναφέρω ότι η σύνθεση των διαφόρων λειτουργικών και « Άξιον Εστί» του Κωνσταντίνου Ψάχου πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο 1904 έως 1908 στη Νέα Σμύρνη Αθηνών, όπου διέμενε, παρουσιάζονται δε στην παρούσα έκδοση σε πιστή αντιγραφή των χειρογράφων του, τα οποία ευγενώς μου παραχώρησε η μοναδική εν ζωή σήμερα κληρονόμος του κυρία Ελένη Δουρογιάννη-Ντάλλα, την οποία και δημόσια ευχαριστώ γιατί στήριξε παντοιοτρόπως την προσπάθειά μου αυτή.

Ομοίως ευχαριστώ τον εξαίρετο πρωτοψάλτη Ευάγγελο Φαρμακόρη, εγγονό και πνευματικό κληρονόμο τού αείμνηστου Μηνά Μηναιδή, για την άδειά του να εκδοθούν τα μελωδήματα του παππού του. Τέλος ευχαριστώ από τα βάθη της καρδιάς μου όλους τους εκλεκτούς φίλους και συνεργάτες μου, οι οποίοι συνέβαλαν θετικά καθένας με το δικό του τρόπο, στην σύνταξη του παρόντος βιβλίου.

Ελπίζω ότι και αυτή η προσπάθειά μου θα εκτιμηθεί
δεόντως από τους μύστες και λάτρεις της ιερής ασματικής
τέχνης του Δαμασκηνού, του Κουκουζέλη, του Κλαδά και της
στρατιάς των μεγάλων μουσουργών της Ορθόδοξης
Ανατολικής Εκκλησίας μας.

Κλείνοντας το παρόν σημείωμα, θερμά παρακαλώ όπως
παράσχετε συγνώμην εις εμέ για ότι εξ'απροσεξίας ή δια
τυπικών παροραμάτων « παρημέρηκα».

Αίγιο 7 Νοεμβρίου 2014